

A.4673

# Ane- ja pardi- kasvatus

◦

## Käsiraamat

asjaarmastajatele,  
talupidajatele ja  
maa algkoolidele

Kirjutanud Th. Neumann  
(Tegelik kodulinnu kasvataja)

ooo

1926 a.



# **ANE- JA PARDI- KASVATUS**

---

## **KASIRAAMAT**

**asjaarmastajatele, talupidajatele  
ja maa algkoolidele**

**Kirjutanud Th. Neumann**

(Tegelik kodulinnu kasvataja)

---

---

**1926 a.**



## I. Anekasvatuse siht.

Kanakasvatusega võrreldes seisab anekasvatus meil Eestis teisel kohal. Ehk meil neid linde küll tulu mõttes peetakse, kuid siiski ei taha naljalt nende pidamise tehnika ajaga kaasa sammuda. Anepidamine Eesti taludes jätab palju soovida, kuid seda viga ei ole siis mitte raske parandada, kui mõjuvad abinõud saada-val on. Pääosa niisuguses abinõus etendab meil Eestis lugupeetud sulgloomade kasvatuse edendamise selts, mis muu seas ka anekasvatuse edendamiseks oma energiat ohverdab. Teiseks abinõuks oleks nimetada kirjandust, mis eriti just kodulindude tulutoovust püüab valgustada ja nende sihtide kättesaamiseks tarvilikku teadust välja laotab. Olemasolev anepidamise mõiste ripub selle linnu liigi kasulikkuses majapidamise juures. Selleks püüame selgusele jõuda, mis küljest tasub anepidamine ennast ära.

Päeva selge, et üheski perekonnas sulepadjad ei puudu. Niisama selge on ka perenaistele anesulgede väärtus, mis kõigiti rahuldav on ja isegi kõige õrnemale oma pehmuse poolest midagi soovida ei jäta. Ka sulgede rohkeusega võib ani oma perenaist täitsa rahuldada. Seega oleks esimeses joonis nimetud, et üheks anepidamise pääpõhjuseks on sulgede saak.

Sellest tulust üksi oleks aga veel vähe. Iseäralist tähelpanu väärrib ani meil novembri kuul, millal linnade turgudel maameeste vankritelt rohkesti neid linde silma paistab. Need on „Mardi aned“. Ja kui nüüd aneliha juba ühel tähtsal ajal aukohal seisab, siis on kindel, mispärast seda ka igal ajal peenematest söögisaalidest maitsva prae näol võime leida.

Seega oleks öeldud, et pääle kõrgeväärustusliste sulgede ani oma pidamist ka samaväärustuslise lihaga ära tasub. Lõpuks eelmistele võiks veel lisada, et pääle sulgede ja liha ani meile ka mune annab, mille rohkus ja tasuvus pääasjalikult nende tõust rippuv on.

Korraliku kasvatusse juures tasub ani seega oma ülespidamise kulud hästi ära ja jääb ka puhast kasu üle. Tulutoovuse mõttes tuleks meie talupidajatele anepidamist väga soovitada, iseäranis aga seal, kus selleks rohkesti rohurikast maad leidub. Viletsatel ja kitsastel karjamaadel küll anepidamist kiita ei või.

Kui karjamaa piirides leidub jõgi, tiik või järv, siis on see anepidamise edendamisele suureks plussiks, kuid nende puudusel võib aga asja küllalt hästi ajada, sest vesi on soovitav, mitte aga äärmiselt nõuetav.

## II. Ane tõust.

Olemasolevad ja meil peetavad aned on enamalt jaolt omal ajal sissetoodud tõuanedest aja jooksul kliima kui ka kasvatusse tingimiste mõjul väljaarenenud, mispärast raske on neile erilist tõu nimetust anda. Vastupidavuse kui ka nõudlikkuse mõttes võiks oma maa anepidamiseks muidu küllalt soovitada, kuid kahjuks

jätab nende keha raskus palju soovida. Et sulgede ja liha saak keha suuruselt tingitud on, siis peame tõe küsimust siin tõsisemalt võtma. Anepidamise edendamise mõttes tuleks meil erilist tähelepanu ane suuruse päale panna. Kuid sealjuures ei tohi ka unustada, et väljast sissetoodud ane tõug meie kliimaga võiks leppida. Ane tõugude arv ei ole kuigi suur ja see ei olegi meile mõõduandev tõu valiku juures. Selleks nimetame siin mõnda tähtsamat tõugu, mille pidamine meie oludes ja tingimistes võiks soovitavaid tagajärgi anda.

Esimeseks võiks soovitada Pommeri tõugu, kes peaaegu kaks korda meie omast raskem on. See tõug on pärit Saksamaalt, kuid vaatamata selle päale võib Eestis hästi edeneda. See tõug annab ka rahuldavat munasaaki.

Teiseks oleks nimetada Emdeni tõugu, kelle kodu samuti Saksamaa on ja mis oma hääde omadustega täit lugupidamist väärrib. Suuruse poolest on ta Pommerist ees, kuid munemise mõttes jääb tahaplaani.

Kolmandamaks võiks veel soovitada hiigla kasvuga Tuluusi tõugu, kes meie ane oma suurusega julgesti kolm korda üle lööb. Kuid selle tõu kodumaa on Prantsusmaa, kaugelt soojema kliimaga, mispärast ta meie kliimas hästi ei taha edeneda. Muneb vähem. Selle vastu võib aga Tuluusi tõust isaane Pommeri või Emdeni tõu emadega paaritamiseks pidada, millest vastava omadustega järeltulevaid segaverelisi saame.

Ka Eesti anest võime sel viisil asja saada, kui neid ühest kolmest nimetatud tõust isaga paaritame ja seda tööd sihikindlalt jätkame kuni soovitavaid tagajärgi näeme.

Neljandaks võiks veel nimetada Hiina ane tõugu, kes oma suurusega meie anedele

sarnane, kuid munemise mõttes ei suuda ükski tõug temaga võistelda.

Tõu muretsemise mõttes tuleks pöörata Eesti sulgloomade kasvatuse edendamise seltsi poole, kes selles asjas igatpidi häämeelega oma kaasabi pakub. Seltsi kaudu võib juba viimasel ajal saada tõuanedest sugu mune väljahaudumiseks ja soovikorral on selts ka abiks välja maalt sugulindude tellimise juures.

### III. Suguaned.

Anepidamise juures on sugulindude valik niisama suure tähtsusega, nagu see iga muu looma kasvatuse juures.

Kõige raskemad ettetulevad vead ja puudused meie anekasvatustes on suuremalt jaolt põhjendatud suguanede valikus ja nende pidamises, sellepärast tuleb igal anekasvatajal seda küsimust soojalt läbi kaaluda.

Suguaned (nii isa kui ka ema) peavad vähemalt kaks aastat vanad olema. Et meil aga tihti sugu mune juba aastavanustelt võetakse, siis ei ole imestada, et pojad nõrgad, nende surevus suur ja edenemine visa on. Olgu nimetatud, et noortelt suguanedelt küllalt elujõulisi poegi ei saa. Samuti tuleb ka puuduseks arvata, kui sugulinnud liiga vanad on, mille tagajärjel munade sigitamatus ennast tunda annab. Sellepärast tuleb soovitada, et suguemade vanadus 2—8 ja suguisade vanadus 2—6 eluaasta vahel oleks. Nendes aastates on aned kõige elujõulisemad ja nendest saadud pojad kõige tugevamad edenemises.

Suuremate puuduste alla kuulub ka see, et meil armastatakse sagedasti mõlemaid sugupooli ikka oma karjast ja ühest pesakonnast valida.

Sel teel on meie suguaned veresugulasteks (õde ja vend) muutunud, mis väga halvasti poegade kasvu edenemise pääle mõjub. Ei tohiks unustada, et veresegamine järeltulevale soole uut elu ja jõudu võib anda, sellepärast on otse nõuetav, et isa ja ema vahel (alla 4 põlve) sugulust olla ei tohi. Vere värskendamise eest tuleb sel viisil hoolt kanda, kui suguisad väljast — niisugusest karjast — toome, kellel ei oleks sugulust emadega. See ülasanne ei ole kuigi raske, kuid möödapääsemata vajadus sellele, kes tahab oma anekarjast tulu näha. Niisugune vere värskendamine maksab meie kodumaa kui ka väljamaa tõu juures. Veresegamise mõttes olgu ema ja isa teine teisest tõust, kusjuures aga isa tõug mõjuvamat osa etendab. Veresegamise teel saame segaverelist järeltulevat sugu, mis saagi anni omaduste mõttes üheverelistest kaugelt üle ulatab.

Suguanede toitmine on samuti suurema tähtsusega. Suuremalt osalt armastakse meil suguanedele talveks rohkesti teravilja (iseäranis otre) süüa, mille tagajärjel emad kipuvad rasva jääma. Olgu aga siin meelde tuletud, et rasvased emad vähe munevad ja suurem osa munadest on sigitamata. Sellepärast tuleb toitmiseega ettevaatlik olla.

Kohasemaks suguanede toiduks talvel tuleb pidada keedetud kartulitest ehk loomapeetidest valmistatud puder, millele vähe segavilja jahu ehk nisu kliisi juurde segada.

Niisuguse pudruga tuleb neid iga päev 3 korda toita sel määral, kui nad jõuavad poole tunni jooksul ära süüa. Pääle selle olgu iga päev ette antud rohkesti toorest juurvilja — loomatoidu naerid, peeta, porgandid, mida nad vabalt võiksid võtta. Kevadel aga, nädalat paar enne sugumunade võtmist kuni selle hoo-

aja lõpuni, tuleb teravili abiks võtta, mida igal õhtul (õhtuse pehme toidu asemel) nii palju ette anda, et nad korraga jõuavad ära süüa. Munemise hooajal antav pehme toit peab rohkesti jahuaineid sisaldama.

Suguanede talvised eluruumid olgu avarad, temperatuuri mõttes jahedad, valged ja puhtad. Sellega võimaldame neile hääd tervist, mille mõju ka poegade pääle tulemata ei jää.

Kevadel paaritamise ajal tuleks hoolt kanda, et vesi saadaval oleks. Kõige loomulikum paaritamine veelindude juures sünnib vees, ja sellepärast, kui väljas vesi puudub ehk jääga kaetud, olgu inimese hool paraja mahutusega veenõu veega paaritamise tarvis seatud. Vee puudumine sarnasel juhtumisel on sagedasti munade sigitamatus põhjuseks.

1-he isa juures võib paaritamiseks pidada kergemate tõugude juures kuni 6 e m a ja raske-  
mate tõugude juures kuni 3 e m a.

Tihti teeb suguande valiku juures ka see tüli, et isaseid raske on emadest ära tunda. Selleks siinkohal paar mõjuvat abinõu. 1) Kahtlane ani tuleks viia naabri tallu võõra isa juurde. Hakkab isa temaga sõbrustama ja teda hoidma, siis on kahtlane lind ema. On aga nende vahel külm või vaenuline, siis on—isa. 2) Teiseks, pandagu kahtlane ani selja pääle ja olgu inimese jõul kinnihoitud. Ettevaatlikult sõrmede vahel pigistamisega avaneb tagant häbedusaugust isase tõugu sarnane suguorgan. Selle puudusel on aga kahtlane ema.

#### IV. Munemine ja munade alalhoidmine.

Kevadel, kui päikene hakkab juba oma kiirtega loodust elustama, ilmub ka lindudele munemise tung. Anede, nii noorte, kui ka

vanade juures algab munemine veebruari ja märtsi kuudel. Munemise rohkus anede juures oleneb nende tõust ja kasvatuse tingimistest ja vanusest. Harilikult munevad esimese aasta noored raskematest tõugudest kuni 15 muna ja vanemad rohkemgi. Hiina ani oma munemise rohkusega võib aga tihti meie harilikud munejad kanad üle lüüa. Suuruse poolest on anemunad kodulindude munadest kõige suuremad. Raskemate tõugude juures (Emden, Tuulus) ulatab muna raskus kuni  $1-1\frac{1}{4}$  naelani (400 — 500 grammi).

Munemiseks tuleb põranda pääle madala äärtega pesad ehitada, arvu poolest iga muneja ane kohta 1. Pesad olgu seest valmistud heintega ehk pehme põhuga. Väljastpoolt olgu pesa varjatud laudadega ehk mõne muu materjaliga, et munejale rahu võimaldada.

Soovitav on pesas puust või gipsist pesamuna pidada, mis munejaid paremini ligi meelitab.

Iga munetud muna tuleb pesast pea pääle munemist ära korjata, et nad ei saaks ära mustatud ega katki tallatud.

Sugumunade võtmise ajal tuleb igale munale munemise kuu päev pliiatsiga pääle märkida ja hoiuruumi viia. Sugumunade vanadus ei tohi mitte üle 3 nädala olla, sest iga päevaga jääb elu idu muna sees nõrgemaks ja vanas munas sureb koguni välja. Iga päev tuleb sugumunadel alumine külg ülespoole keerata, et ühel küljel kauemat aega seistes muna kergem osa ülesse koore vastu ei tõuseks, mis haudumise ajal poja arenemist võib takistada. Sugumune tuleb hoida niisuguses ruumis mis puhtaõhuline, valge, kuiv ja milles soojus oleks 5—10 kraadi vahel R. järele. Külmem

temperatuur on idule hädaohtlik ja soojema temperatuuri juures kipub muna sisu kiiremini rikki minema.

## V. Haudumine.

Pääle 10 — 15 muna munemist langevad aned haudumishimu õrjaks. Seda himu ilmumist võib märgata nende juures juba varem, kui nad viimaste munade munemise lõpul ikka aegajalt kauemaks püüavad pesale istuma jääda. Kestab aga pesal istumine juba terve päeva, siis on haudumise himu kindel. Nüüd on paras aeg haudumise pesa valmistamiseks ja muude korralduste tegemiseks. Pesa tuleb puhta heintega seest ära teha, kuhu paras arv sugumune sisse panna. Ühe ane alla võib keskmiselt mahutada 10—15 anemuna, kuid ka see arv võib vähem ja suurem olla, vaadates ane enese ja allapanemise munade suuruse pääle. Enne allapanemist on soovitatav haudumise mune  $\frac{1}{2}$  — 1 päev kuni 20 kraadilises soojas ruumis pidada, ja ühe pesatäie tarvis olgu valitud ühesuurused munad.

Haudujate anede toitmiseks tuleb ainult teravilja tarvitada ja joogiks puhast vett. Teravili mingisuguse nõuga ja samuti ka joogivee nõu tulevad pesa lähedusse panna, kust ta harjuks neid ilma otsimata leidma. Kasvatajal tuleb aga hoolt kanda, et hauduja pesalt iga päev üks kord peab maha tulema nälja ja janu kustutamiseks ning väljaheidetest vabastamiseks. Ei taha ani ise korralikult pesalt lahkuda, siis saagu ta inimese poolt välja tõstetud. Kipub aga mõni paarkorda päevas välja, siis ei maksa seda keelata. Külmas ruumis ei ole soovitatav üle kümne

minuti lasta mune jahtuda, kuid soojas ruumis võib hauduja pesalt puududa kuni pool tundi.

Pääle selle tuleb ka kasvatajal hoolt kanda, et hauduja saaks ka pesale inimese abil tagasi istuma pandud, kui nad seda ise tegemast tõr-  
guvad.

Pesakonna väljahaudumiseks kulub 28 kuni 30 päeva ära, kusjuures esimestel päevadel värs-  
kematest munadest pojad välja tulevad.

Ane mune võib ka väljahautada haudumis-  
himuliste kanade ehk kalkunite abil, kus iga  
kana alla keskmiselt 3—5 ja kalkunile 9—13 muna  
määrata.

## VI. Poegade kasvatamine.

Esimesi väljatulejaid poegi tuleb hauduja  
alt välja võtta ja tuppä sooja ahju äärde peh-  
messe pesasse panna, neid päält sooja villase  
riidega ehk nahaga kattes; sellega võimaldame  
haudujale rahu hilisemate munade väljahaudumi-  
seks. Poja väljapäästmiseks koore seest inimese  
jõudu tarvis ei lähe, sest elujõuline poeg suu-  
dab seda omal jõul teha.

Esimesel kahel elupäeval ei ole tarvis ane-  
poegi toidupakkumisega narrida, sest munas ela-  
mise tingimised võimaldasid neile paari esimese  
päeva toidutagavarad kaasa.

Käest toitmine algab kolmandamast elu-  
päevast. Hilisemal kevadisel ajal ei sünnita poe-  
gade toitmine suurt raskust, kui juba väljas  
noor rohi saadaval on. Örn muru rohi tuleb  
peeneks hakkida ja poegadele niisama haljal  
näol esimeseks roaks ette anda, mida nad ka  
häämeelega söövad. Selleks võib neile ka lauta  
ettepanemiseks rohumättaid lõigata, kust nad  
ise vabalt toitu kätte saavad.

Halvem lugu on aga varasel kevade ajal, kui noor rohi toiduks täitsa puudub. Sel ajal peab paraja suurusega kasti mulla sisse kaeru idanema panema, et õigel ajal noor kaera oras võiks noortele poegadele rohu asemel toiduks olla. Kuid samal ajal tuleb neid õpetada ka muid toiduaineid vastu võtma, ehk nad küll alguses visad on selle viisiga harjuma. Käest antav toit võib olla esimesel elunädalal leivaraasukestest ja peenekshakitud munast segu, mida piimaga segada. Vahetevahel tuleb neile ka piimas leotatud odratangu anda. Esimesel nädalal tuleb toidupakkumist iga 2—3 tunni tagant korrata. Teisest elunädalast alates võib noori poegi juba harjutada soojade ilmadega väljas käima, kuid väljasviibimise aega tuleb pikendada päev-päevalt. Väljast leiavad nemad juba ise omale rohutoitu (kui see juba olemas on), kuid selles vanaduses tuleb veel käest söötmist jätkata, milleks odrajahudest piimaga valmistatud puder ehk leotatud tangud väga hääd on.

Toitude valmistamiseks olgu aga ettevaatust, et üle ühe portsjoni mitte korruga toitu valmis ei tehtaks, sest seisnud toit on kiire rikkininema ja ei kõlba tervislikelt enam etteandmiseks.

Kolmandamast elunädalast alates tuleb poegi ainult üks kord päevas — öhtune kord — käest odratangudega toita, sest noor rohi, mida nad vabalt nurmel nokivad, on neile küllalt toitev. Hiljem jääb ka öhtune käest toitmine ära. Puhas joogivesi olgu alati saadaval ja niisuguses nõus, kust nad ulatavad janu kustutada. Söögi ja jooginõud nõuavad sagedasti puhastamist, mis hoiab noori linde mitmesuguste kardetavate haiguste eest.

Ka poegade eluruumis valitsegu puhtus, kus iseäranis rõhku pöranda pääle tuleb panna.

Puhtus, valgus ja soojus, need leidku aset poegade ruumis.

## VII. Anede suvine toitmine.

Suvel elatab ani ennast pääasjalikult rohust. Harva võib neile ka õhtutel käest anda jahutoitu või teri, kui hääd karjamaad puuduvad. Et aga käest toitmine kulukas on ja iseäranis veel säääl, kus anesi suuremal arvul mõeldakse pidada, siis olgu kasvatajal see hool, et karjamaa võiks anedele suvisel ajal täielikku ülespidamist võimaldada. Viletsamat maapinda tuleks hoollega harida, et säääl võiks vastav anede toit kasvada. Suurema karja pidamise juures tuleks neid sööta kesapõldudel ehk kaugematel vastavatel rohumaadel, mis talupidamise juures võimalik on. Suvivilja koristamisega avaneb võimalus anekarja koristatud põldudele ajada. Põldudel toidavad aned end mahalangenud teradest ja muust kasvavast õrnemast rohust. Talus, kus anesid ei peeta, jäetakse niisugune väärtusline toit harilikult metslindude nuumamiseks, millest põllule ega peremehele mingit tulu ei ole.

Kui lähemalt vaadelda senist anepidamist meie taludes ja iseäranis niisugust, mille kahjulikkuse üle perenaine tihti kaebab, siis tahaks ka selle kohta siin sõna võtta. Olen isiklikult näinud niisuguseid talusid, kus avarad ja rikkad rohumaad 100-päälise anekarja ilma kuluta võiks üleskasvatada, kuid säääl leiad 4—5 ane õuepääl lamamast, viljahunnik ninaees. Kui juhtub küsimä, miks aned õue pääl tüliks on ja miks neid karjamaale sööma ei aeta, siis kuuled vastuseks: „Aja küll rohu pääle, aga varsti tulevad tagasi õue pääle ja ei lähe enne ukse eest tülist, kui viskad terahuniku ette.“

Ei ole sugugi imeks panna, et niisugune kasvatusviis tülikas ja kulukas. Söödad ane hommikul viljaga täis, mis mõte on siis teda veel karjamaale ajada. Korralik kasvataja ei tohi seda aga lubada. Hommikul aja aned nurmele tühja kõhuga, et nad endid sääll rohust täis sööksid. Tuleb ani päeval ukse ette, ära anna käest midagi, vaid aja nurmele tagasi. Siis ei harju tema kunagi õue pääl laisklema.

Kus aga see viga juba tehtud, siis ei ole selle vastu muud abinõu, kui 1) kohe käest andmine õue pääl ära jätta, 2) hommikul ja kord päevas riputa teri nurmele rohu sisse, et nad harjuksivad säält omale toidust otsima. Ka õhtul võib veel teri rohu sisse viia, et nad väga vara koju ei ilmuks. Paarinädalise harjutuse järele ei taha ani enam enne pimedat nrumelt lahkuda ega aega viita maja ukse ees.

## VIII. Anede nuumamine.

Korraliku kasvatus juures on poegadest suve jooksul noored aned üleskasvatud, mis oma suuruse poolest vanadega pea ühtlased on. Sügisel hilja, kui nende väljas söötmise võimalused külma tulekul kadunud, eraldakse karja hulgast sugulinnud ja viiakse talvekorterisse. Suurem osa neist peab turunõudeid täitma. Harilikult toidetud ani ei ole küllalt rasvane, kaalub vähe, leiab vähe ostjaid ja maksab odavat hinda. Et aga kasvataja huvides rasvane liha, raske kaal, kauba järele suur nõudmine ja kõrge hind on, siis tuleb müügile määratud aned neljaks nädalaks nuumale panna.

Ruum, kuhu nuumaned paigutatakse, võib olla mistahes vaba hoone (kuur, laut jne.), mis kaitseks linde sadude ja puhuvate tuulte eest. Ruumi suurus peab nii vastama, et nuumlinnud

vaevalt liikuda saaksid, et nad endid ei väsitaks. Ühes ruumis ei ole soovitatav üle 20 ane pidada. Suurem ruum, kuhu võiks näituseks 100 lindu nuumamiseks mahutada, tuleb vaheseintega ärajaotada, iga osa paarikümne linnu mahutusega. Suuremat ruumi vähese arvule tuleb samuti vaheseina abil vähendada.

Ruumi paistku väikene valgus, kusjuures rahurmastajad nuumlinnud vaikselt võiksid päivi mööda saata. Igasugused rahurikkumised, nagu teiste loomade ligipääs, inimeste asjata ruumis viibimine ja muud mürasünnitavad nähtused ruumi läheduses puudugu täiesti. Ruumi põrand olgu kuiv ja põhu ehk heintega kaetud.

Nuumlindude toiduks tuleb tarvitada nuumamise ajal pehmet toitu, mis keedetud kartulist ja odrajahust veega niisutatult valmistatud. Kuivaks toiduks kupatatud (tulises vees) teravili, (kaer ja oder) hernerid ja oad. Toidu etteandmine sündigu 5 korda päevas, iga 3 tunni järele ja sel määral, kui nad jõuavad korraga ära süüa. Igakord pääle söötmist tuleb toidunõud ruumist väljavõtta. Puhastamiseks seisku alati ees, kuid nii pandud ja kaetud, et linnud jalgupidi sisse ei lähe. Veenõusse olgu ka jämedat krohvliiva pandud.

Nelja nädala jooksul on sarnase toitmisjuures aned nuumatud ja kõlbavad tapmiseks.

Enne tapmist tuleb aga turg otsida, mille nõuetele vastav tapmise, puhastamise ja pakkimise viis ette võetagu.

## I osa sisu.

---

- I. Anekasvatuse siht.
  - II. Ane tõust.
  - III. Suguaned.
  - IV. Munemine ja sugumunade alalhoidmine.
  - V. Haudumine.
  - VI. Poegade kasvatamine.
  - VII. Anede suvine toitmine.
  - VIII. Anede nuumamine.
-

**II OSA**

---

**PARDID**



## I. Pardikasvatuse siht.

Teiste kodulindudega võrreldes, on pardikasvatus meil vähe pinda leidnud. Et kana- ja anekasvatus aga kõrgemal järjel seisab, siis on nende pidamise põhjuseks rohke muna (kanadelt), liha ja sulgede (anedelt) saak. Kuid põlgduseks pardikasvatuse vastu ei ole need põhjused küllalt kaaluvad. Väljamaal tuntakse aga pardikasvatuse vastu pea samasuurt huvi, kui teistegi kodulindude vastu. Väljamaal võime leida tuhandepäälisi pardikarjasid, mille sihiks nuumpartide liha turule saatmine seisab. Et aga nuumlindude kasvatamine osavat kätt tarvitab, siis tuleks meie pardikasvatuse visaduse põhjuseks oskamatust nimetada. Äriline nuumpardi kasvatus nõuab juhatajalt palju teoreetilisi teadmisi ja tegelikke kogemusi, ilma milleta ligitõmbavat tulu raske kättesaada. Väljamaa eeskujulikud pardikasvatused on suurema tulutoova tähtsusega, mispärast nende lindude kasvatamist ka meil soovitada tuleb.

Part on veelind ja sellepärast võib suuremal arvul neid tulu mõttes kasvatada ainult see talupidaja, kelle talu piirides vesi jõe, tiigi või järve näol on. Asjaarmastajad võivad neid ka kuival kasvatada, kuid sel teel läheb nende käest söötmine kallimaks, et sulgede ja liha hind kas-

vatamise kulusid hästi ära ei tasu. Kuivalmaal võib pidada ainult nuumpartisid (noori), kuid mitte sugupartisid, kellele vesi otse nõuetav on. Part kui veelind toidab ennast täielikult veest leiduvatest toitudest, kuid kasvataja olgu aga niisugune isik, kes mõistab vees leiduvaid looduslikke toitavaid aineid pardikasvatuse kaudu pardilihaks ümbertöötada, oma mõistuse jõudu selleks tarvitades. Et praeguses katselises ajajärgus isegi kalakasvatuste asutamisega tegemist tehakse, milleks palju kulu ja energiat vaja läheb, miks ei peaks siis soovitama meile pardikasvatust, mille algus ja edendamine ei ole tingitud niisugustest jõupingutustest.

Missuguses mõttes tuleks meile pardikasvatust soovitada ja missuguses sihis neid kasvatusi luua, siis katsume seda mõne reaga selgeks teha. Igal linnuliigil on omad hääd ja halvad küljed. Milleks kana hääd, selleks part halb ja milleks part hääd, selleks kana halb. Püüame sellele tõeale läheneda. Suuremates kui ka vähemates kasvatustes on sagedased kanade haigused tülitavad, mis tihti suuremal arvul ohvreid nõuab. Part on aga kodulindude hulgast haiguste vastu kõige tugevam ja tema juures on haigeksjäämine haruldane nähtus; igasuguse karedama kliimaga lepib part kõige paremini kodulindude hulgast; part lepib kõige viletsama ja kitsama talveruumiga, kui aga ainult põrand kuiv on; teised kodulinnud tarvitavad täiskasvamiseks 1—2 aastat, kuna aga part 3—4 kuuga niikaugemale jõuab. Veeääres elades ei tarvita ta käest toitu.

Pääsiht aga pardikasvatuses seisab selles, et 10—12-nädaline pardipoeg kaalub nuumatult 4—6 naela, missugune liha sise- kui ka välisturul nõuetav kaup on. Pääle selle annab tema ka sulgi, mis oma väärtuse poolest anesulgedest taha ei jää.

Pardid munevad aasta jooksul 50 – 150 muna (munemise rohkus oleneb tõust), missugust arvu meie vaevalt senisest kanapidamisest leiame.

Seega seisab pardikasvatuse tähtsus liha-, sulgede- ja munasaagis.

Selles mõttes jääb ainult soojalt soovitada, et pardikasvatust meil Eestis samas väärtuses edendada püütaks, nagu kana- ja anekasvatusi.

Talupidajad, kellel vesi oma maa piirides, peaks pardikasvatust kõrgelt hindama ja asjale alguse looma. See oleks tema majapidamisele auks ja majapidamise sissetulekutele suureks plussiks. Ka riigi huvid ja kasud näeksivad nii-sugust ettevõtet häameelega, mis teguvõimne ja viljakas.

## II. Pardi tõust.

Nagu anede juures kuulsime tõugudest, nõndasama võiksimme ka partide all mõista üldist tõu tähtsust. Olemasolevad parditõud on pardikasvatatajate poolt pääasjalikult väljaarendatud looduslistele tingimistele kui ka kasvataja huvide nõuetele vastavalt. Et sulgede väärtus tõu erinemisest vähe oleneb (ainult värvi poolest), siis on tõu arendamise juures suuremalt jaolt silmaspeetud kiiret kehakasvu, liha rohkust ja maitset (raske tõug) ning munemise rohkust (kerge tõug). Needsamad omadused (liha ja munad), mis meilegi pardikasvatamises hoogu võivad anda, peak-sivad ka käesolevale tõuküsimusele aluseks ole-ma. Arvan, et asjata on siin kõikide tõugude kirjeldamiseks ruumi lubada, vaid kohasem oleks puudutada ainult neid tõugusid, keda pidami-seks rohkem soovitada tuleb ja päälegi ei ole soovitav algaja mõtteid rohkearvulise tõu nime-tustega kirjuks ajada. Algajale on küllalt, kui

siinkohal kõige kohasematest ühe lihapardi ja munejapardi tõu tuttavaks teen.

Raske (liha-) pardi tõugude hulgast väärrib suuremat tähepanu ja poolehoidu Ameerika Pekingi tõug, kelle algkodu Hiinas. Nii Ameerikas kui ka Euroopas on selle tõu kasvatamine pinda leidnud, mispärast teda ka meile soovitan. 12-nädalised noored nuumatud pojad kaaluvad 5—6 naela ja vanemad 7—8 naela. Selle tõu hääd omadused on kiire kasv, raske kaal, vähenõudlik, vastupidav, meie kliimas edeneb ja muneb aastas kuni 80 muna.

Kergesttõust seisab esimesel kohal India jooksupart, kelledest paremad munejad kuni 200 muna aastas munevad. Kuid suure munemise juures ei anna see tõug kuigipalju liha, mispärast neid rohkem munemise mõttes peetakse.

Ka puhta parditõu sugulindude saamise mõttes tuleks Eesti sulglooma kasvatuse seltsi poole pöörata, nagu seda anede juures tähendasin.

### III. Sugupardid.

Sugupartide muretsemisega luuakse pardi-kasvatusele alus. Kuid sugulindude valiku juures peab väga ettevaatlikult ja asjatundlikult talitama. Kus pardikasvatust tulumõttes mõeldakse läbiviia, seal tuleb esmalt järelkaaluda kasvatuse siht: kas mõeldakse parte ainult liha mõttes (nuumpardid) kasvatama hakata või loetakse nende munemist tähtsamaks. Ja et lihapardilt rohkesti ja kõrgeväärtuslist liha nõutakse, munejatelt partidelt aga rohkearvulist munasaaki, siis peavad valitud sugulinnud nende häädele omadustele täitsa vastama, ja nende omaduste tõeks ja kindlakstegemise vastutust tuleb sugulindude müüalt nõutada. Iga harilik part sugu-

linnuks ei kõlba, missugune mõiste igale loomakasvatajale enam-vähem selge peaks olema suurlooma või sulglooma kasvatuse juures, sest iga looma kui ka linnu juures maksab seadus omaduste pärandamises järeltulevale soole ja häid omadusi võivad pärandada ainult hääde omadustega isad ja emad. Esimesed sugupardid tulevad väljast muretseda, kelle väärtust kasvataja järgmisel aastal ise lõpulikult võib otsustada järeltuleva soo omaduste järele. Annab esimene järeltulev põlv rahuldavaid tagajärgi, siis on sugulindude muretsemisega asi korras ja neid võib sugumõttes julgesti tarvitada ja tarbekorral ka lisaks võtta silmapaistvamaid noori esimese (pärapoole ka järgmiste) järeltuleva põlve hulgast. Kui aga esimesed sugulinnud ei vasta oma nõuetele, siis tuleb neid pea turule saata ja mujalt uued muretseda. Sugulindude pidamise arvu määrab kindlaks pidamiseks kavandatav karja suurus, kusjuures tuleb ka silmaspidada nende lindude sigitamise- ja munemisvõimet.

Sugupardid peavad olema vähemalt 1 aasta vanad ja 1—3 eluaastani võib neid sugutamiseks tarvitada. Üle 3-aasta vanused on juba sugumõttes liiga vanad ja neid tuleb nuumatult turule saata, nende aset noortega täites.

Mõtleb keegi sugutamiseks ka üle 3-aasta vanuseid parte, nagu need arvud anede juures võimalikud on, siis võiks sellekohta ütelda, et iga looma juures on vanaksjäämine tingitud kasvu kiirusega. Näiteks sellele võiks nimetada, et inimene kasvamiseks 20 aastat aega tarvitab, kusjuures tema vanaduse kõrgem tipp 80 eluaasta juures on, kuna aga loomadest hobust, kes 5 aastaga täis kasvab — juba päale 20 eluaastat vanaks loetakse. Võrreldes sellega kõlbab siis ka 4 kuuga täiskasvav lind — part —

sugutamiseks ainult kuni 3 aasta vanaduseni, mitte aga 8 aastani nagu ane, kelle kasvamiseks 12 kuud aega läheb.

Ühe isapardi juures võib pidada mitte rohkem, kui 5 suguema. Kus mõeldakse aga emasid ühe isa juures rohkem pidada, sääl ei tohita nuriseda sugumunade sigitamatuse üle. 8—10 emapardi juures tuleb 2 isast pidada ja kus emasi veel rohkem peetakse, sääl olgu ka isaste arv vastavalt suurendatud. Üheks halvaks omaduseks partide juures on see nähtus, et isased tihti mõne emaga vaenujalal on. Niisugustel romantilistel põhjustel, kus vaen lepitamata, tuleks põlgduse alla langenud ema karja hulgast täitsa kõrvaldada; kergematel juhtumistel aga eraldada meeldivamad emad mõneks päevaks, isa juurde jättes ainult põlgdusaluseid, kellega tema siis niisugusel hädakorral uue sõpruse jalule seab ja vana viha unustab.

Sugupartide talvise ruumi küsimus ei ole sisuliselt mitte nii terav, kui see kanapidamise tundub. Selleks kõlbab iga kindlama ehitusega hoone, millesse väikene valgus võiks akna kaudu sisse paista. Keskmise ruumi seesmine soojus külmal ajal võiks olla 5 kraadi R. järele. Kuid päärõhku tuleb panna ruumi pōranda kuivuse pääle, mida puupōranda ehitusega võimaldame. Pōrandal ei tohi samuti puududa aluspōhk, milleks iga viljapōhk, hein, turbamuld, puulehed ehk mõni muu aine kõlbab.

Tervishoidlisest küljest on nõuetav ruumides puhtuse hoidmine, mis korralikule kasvatajale mitte tüli ei tee, vaid auks on. Pōrandapinna suurust tuleks iga sugupardi kohta vähemalt 8 ruutjalga soovitada. Lõpuks tahaks veel nimetada, et sugupartide ruumis ja selle läheduses rahu valitseks: loomu poolest on pardid väga arad linnud ja igasugune tülitamine ning

müra rikub nende rahu ; iseäranis soovimata on teiste loomade ligipääs (koerad, kassid), mida pardid sugugi ei salli.

Et pardipojad juba noorelt (2 kuuselt) nuumamise alla kuuluvad, siis ei maksa üldist partide toitmist eraparagrahvi näol kirjeldada, sest üldise toitmise mõiste alla käivad ainult sugupardid, mispärast ka nende toitmist otsustarbekohasem siin on meelde tuletada.

Kus partide pidamiseks vesi on, seal toidavad vete lahtioleku ajal sugupardid endid ise veest leiduvatest kalakestest, konnadest ja muudest putukatest. Niisugune omapärane toitmine viis on ka küllalt kiiduväärt, sest sarnast rooga suudaks vaevalt inimene neile käeste sööta. Kasvatustes, kus aga vesi toitmise mõttes puudub, tuleb talvistest sugupartide toidunormidest kinni pidada. Sugupartide talvine toitmine võib aga niisama lihtne olla, nagu seda anede juures tähelepanime. Selleks oleks nimetada pehme toit keedetud kartulitest või muudest loomatoidu juurikatest, kuivatatud kalast, mida suvel odaval ajal muretseda ja segavilja jahust või nisukliidest, mida veega niisutatult pudru näol 2—3 korda päevas korruga nii palju ette anda, kui nad jõuavad ära süüa. Pehmetoidu hulka tuleb ka liiva panna, mis seedimise korraldamiseks vaja läheb. Paar korda nädalas on hää ka neile teravilja (kaer, oder) anda. Etteantud toit peab toidukünadesse olema pandud, mis oma ehituse poolest laiad ja madalad olgu. Toidukünade puhtuse eest tuleb sagedasti hoolt kanda. Sugupartide sugumunade võtmise hooajal ja munejaid parte munemise ajal tuleb rohkem jahuainetega ja iga päev kord teraviljaga sööta. Teravilja tuleb ainult õhtustel söötmise kordadel anda, päeval aga pehme

toit. Veenõu puhta joogiveega olgu kättesaadaval.

Sugumunade — ja juba paar nädalat enne seda — võtmise ajal ei tohi aga unustada, et paaritamise juures tarvisolev vesi saadaval oleks. Puudub see väljas, siis olgu tarvilisse paika — nõuga pandud, mille tähtsust anede juures tähendasin.

#### IV. Munemine ja sugumunade alalhoidmine.

Kevade tulekugu teevad nii noored kui ka vanad pardid munemisega algust, mille vältus pea meie talu kanade omaga sarnane on. Kes parte munemise sihis kasvatab, see peab ka turunõuetele vastavalt mune korjama, hoidma ja müüma. Lihapardi kasvatustes korjatakse sugumune haudumise jaoks.

Munemise pesad tulevad ruumi pimedasse nurka põranda pääle säädida, mille ehitamiseks ainult põhud ehk heinad kõlbavad. Sagedasti armastavad ka pardid lihtsalt põranda peale põhkudesse muneda, kusjuures mune pealt põhkudega kinni katavad. Selles asjas olgu kasvatajal hoolt, et tihti munad pesast ära tulevad võtta ja pääasjalikult, ettevaatlikult kõndides, kõik kahtlased põhkudega põimitud põranda kohad hoolega läbi katsuda, et nendesse munetud mune õigel ajal ära koristada. Soojemal ajal ei tohi parta enne välja lasta, kui on ära munenud. Vastasel korral munevad nad vette ja kuhu juhtub, mille puhul munad kaduma lähevad. Hommikuse väljalaskmise juures tuleb esmalt kõik läbi katsuda, kusjuures mitte munejad kohe loodusesse lasta, kuna aga

munejaid munemiseks ruumis hoida ja alles  
pääle munemist teiste juurde lasta. Pisut tüli  
see küll sünnitab, kuid ilma selleta võime mu-  
nadest ilma jääda.

Korjatud munad, kui nad on üle mustatud,  
tulevad ettevaatlikult üle puhastada ja hoiu  
ruumi viia, kusjuures turumunad eraldi ja  
sugumunad eraldi panna tuleb. Turumunade  
hoidmise viisiga on pea iga linnukasvataja  
tuttav, kes kanadega on tegemist teinud, selle-  
pärast siinkohal lühidalt pardi sugumunade  
hoiu viisist. Sugumunade hoiu ruumis peab  
olema soojust keskmiselt 5 kraadi R. järele. Et  
selle soojuse kraadi arvu juures, mis teiste kodu-  
lindude sugumunade alalhoidmise juures kõrgem  
peab olema, kahtlust ei tekiks, siis peab tähen-  
dama, et part külmaverelisem veelind on, mis-  
pärast 5-kraadiline soojus sugumunade hoid-  
miseks asjatundjate poolt tegelikkude katsete  
teel keskmiselt kindlaks on määratud.

Kuupäeva märkimist munade pääle, nende  
igapäevast überpöörasmise tarvidust ja m. s. s.  
tuleb siisama silmaspidada, nagu samas raama-  
tus anede sugumunade hoidmise kohta öeldud.  
Et aga pardi munad kiiremini kipuvad rikki  
minema, siis tuleks sugumunade juures ka seda  
erandit silmas pidada, et üle 10 päeva vanused  
munad (vanaduse mõttes) enam haudumiseks  
soovitav ei ole, sest harva juhtub kus neist  
pojad välja tulevad. Sugumunade hoiuruum  
üldises mõttes ei tohi mitte niiske ega liiga  
kuiv olla. Suurem niiskus mõjub rikkimine-  
misele kaasa, kuna aga väga kuivas jälle muna  
seest palju niiskust välja aurab, mis poja arene-  
misele kahjulik on. Pääle selle on sugumunadele  
veel hädaohtlik halva lõhnaga õhk, tuule puhu-  
mine, päikese kiired ja päris pimedus. Nendest  
esimene ja viimane on kahjulikud muna sisule,

kuna keskmised elu idu pääle halvalt võivad mõjuda.

## V. Haudumine.

Pardikasvatuse üheks halvaks küljeks tuleb seda lugeda, et nad ise naljalt haududa ei taha. Kergema tõu (India jooksupart) juures juhtub seda õige harva, kuid sagedamini leidub haudumise himulisi parte liha tõu (Pekingi) hulgast. Et aga pardikasvatuses noorte välja-haudumine möödapääsemata vajadus on, siis tuleb haudumise otstarbeks teisi kodulinde pidada. Taludes, kus ka pääle partisi kanu peetakse, võib haudujate kanade abil väga hästi pardi mune välja hautada. Ehk väljatulnud pojad ujumise mõttes kanale küll pisut päävalu teevad, kuid sellegi pärast võib kana neile ka hääks emaks olla. Väga soovitav on aga ka pardimunade väljahaudumiseks kalkunisi kasutada, kes kodulindude hulgast pea kõige parem hauduja on, olgu küll, et ta ema kohuseid pardipoegade kasvatuses nagu kanagi täidab. Linnukasvatuses nimetakse kalkunit „elavaks haudumise masinaks,“ mis muidugi sellega tingitud, et peale loomuliku haudumise himu võib kalkunit ka hauduma sundida, kui selleks paras aeg on. Kui kalkunit mõni päev korvi all pesas pesamunade pääl peetakse, siis langeb ta haudumise himu orjaks, missugust nähtust pardikasvataja peaks mõistma kasutada.

Pääle selle võib sääl ka pardimune ane all välja hautada, kus viimaseid peetakse. Haudumiseks ei ole ani sugugi halb lind ja päälegi võib ta pardipoegadele paremaks emaks olla kui kana või kalkun, sest ani ei jää poegadest maha ka mitte vees. Pardimune võib haudu-

miseks mahutada kana alla 7 — 9 tükki, kuid kalkuni ja ane all ligi 3 korda rohkem, arvestades munade ja hauduja linnu keha suurusega. Haudumise pesa tuleb selle järele ehitada, misugune linnu liik selle peal istuma peab. Muude haudumise tingimiste üle on kirjeldud anede osas.

Et part vee lind on, siis ei maksa imeks panna, et tema munade väljahautamiseks niiskus tarvilik on. Iseäranis tuleb siis niiskuse pääle rõhku panna, kui kana või kalkuni haudumiseks tarvitatakse. Selleks on soovitav, et juba pesa põhja niiske rohumätas ehk vee sees märjaks kastetud riie saaks pandud. Viimasel haudumise nädalal tuleb mune sooja veega kergelt üle pinseldada iga päev üks kord ja enne seda kui hauduja lind söömast pesa pääle tagasi läheb. Pardi munad nõuavad 26—28 päeva haudumiseks aega.

## VI. Poegade kasvatamine.

Munast välja tulevad pardipojad omal jõul ja kohe alguses on nad tugevamad ja elujõulisemad kui teiste kodulindude pojad. Esimesel elupäeval ei ole tarvis pardipoegadele mingisugust sööki ega jooki pakkuda. Toitmine algab teisest elupäevast. Esimesel elunädalal tuleb poegi pea sama toiduga toita, mida anepoegadele on kirjutatud. Et aga pardipojad 8 nädala vanuselt juba nuumamiseks kõlbavad, siis tuleb neid algusest pääle kuni nuumamise ajani käest korralikult toita.

Esimestel elupäevadel tuleb poegadele sööta leivaraasukesti ja keedetud muna (peeneks hakitult) piimaga segatult. Muna aset võib ka värske (mitte käärima läinud) kohupiim täita. Teradeks võivad olla saadaval olevad tangud

piimas leotult. Etteantav toit peab värske olema iga 2—3 tunni järele ette antud.

Teisel elunädalal tuleb pehmet toitu valmistada keedetud kartuli, odrajahu, liha ja kondijahu (ehk keedetud liha ja peenete konditangude) segust mida piima ehk veega segada. Pääle selle tuleb ka pehme toidu hulka peenikest liiva segada, mida seedimiseks tarvis läheb. Teradeks tuleb niisama tangu tarvitada. Kolmandamast elunädalast alates kuni nuumamise ajani tuleb niisama pehme toiduga sööta, mis keedetud kartulist ja segavilja jahust valmistatud, kuid selles vanuses võib teratoiduks tangude asemele juba terved terad võtta (oder, kaer ehk nisu).

Kolmandamast elu nädalast tuleb hakata toiduandmise vaheaegasi vähehaaval pikendama, nõnda, et nuumale minnes juba 4 kordse käestandmisega päevas lepivad. Käestantav toit tuleb madala äärtega künades ette panna, kuid üsna noortele laua tükikeste päält. Toidukünadele tuleb pääle põigiti pulgakesed kinnitada, mis kaitseks sees jälgupidi tallamise eest. Toidukünad peavad olema puhtuses hoitud ja kunagi ei tohi neis üleliigne toit sees seista. Puhas joogivesi olgu puhta ja madalaäärtega nõu sees alati saadaval, mida samuti kaitsta tuleks sisseminemise eest.

## VII. Nuumamine.

Nuumpartide kasvatuses seisab päätulu selles, et varakult, kui nad veel vähe on käest toitu jõudnud kulutada, noori partisi turule saata. Selleks tuleb täiskasvanuid poegi — 7—8 nädala vanuseid — 4 nädalaks nuumale panna, et raskemat kaalu, rasvasemat liha ja

kõrgemat hinda saada. Päätähtsus nuumamises seisab selles, et nuumatavaid linde rasvaajava toiduga sööta ja kitsas ruumis pidada, et nad endid ei väsitaks. Nuumamise ruum peab kuiv olema, iseäranis aga põrand, mille pääle veel põhku ehk heinu tuleb laotada. Ühes ruumis võib pidada kuni 30 nuumparti, iga pardi kohta määrata keskmiselt 3 — 4 ruutjalga põranda pinda.

Nuumlindusi tuleb toita 3 korda päevas pehme toiduga ja 1 kord päevas, igal õhtul, teraviljaga.

Pehme toidu segu tuleb valmistada  $\frac{1}{4}$  osast keedetud kartulist ja  $\frac{3}{4}$  osa odra jahust, mille hulka pisut liiva tuleb lisada.

Teraviljaks tuleb leotud otre tarvitada.

Puhas vesi seisku vahetpidamata joogikünas. Niisugusel viisil on 4 nädala jooksul linnud nuumatud ja võib turule saata.

---



## II osa sisu.

---

- I. Pardikasvatuse siht.
  - II. Pardi tõust.
  - III. Sugupardid.
  - IV. Munemine ja sugumunade alalhoidmine.
  - V. Haudumine.
  - VI. Poegade kasvatamine.
  - VII. Partide nuumamine.
-

A  
A-4673

HIND 40 MARKA

HIND 75 MARKA